

KUR'ÂN BAĞLAMINDA İLK İNSAN VE NÜBÜVVET-FİTRAT İLİŞKİSİ

Bahattin DARTMA*

ÖZET

Kur'ân ve sünnete göre ilk insan ve ilk peygamber Adem'dir. Ancak, bu konuda Kur'ân ve sahîh sünnetten onay alamayan bazı farklı görüşler serdedilmektedir.

Bu küçük çaplı etüdümüzde, Kur'ân ve sahîh sünnete göre ilk insan ve ilk peygamberin kim olduğu belirtildikten sonra özellikle, merak edileceğini tahmin ettiğimiz şu sorulara cevap aramaya çalıştık:

-Allah (cc), meleklerle, yer yüzünde bir halife görevlendireceğini haber verince onlar bu halifenin kan dökeceğini ve fesat çıkaracağını nereden/nasıl bildiler?

-Adem'e peygamberlik/halifelik görevi ne zaman verilmiş olabilir?

Kanaatimize göre Adem peygamber olarak, hemen değil, fitratın bozulmasından sonra, kan dökme, fesat çıkarma gibi bir takım tasvip edilmeyen olayların ortaya çıkmasının ardından görevlendirilmiştir.

Allah (cc) o zamanki mevcut insanlar arasından bir halife tayin edeceğini meleklerle bildirince onlar, ilk etapta böyle bir görevin kime verileceğini bilmiyorlardı; o ana kadar mevcut insanlar arasında meydana gelen bir takım olumsuz olayları da görmüşlerdi. Onların, Allah'a karşı, 'kan dökecek, fesat çıkaracak birini mi halife olarak görevlendireceksin?' şeklindeki sözleri de bu sebeplerden dolayı idi.

Anahtar Kelimeler: Adem, peygamber(lik), halife, fitrat, insan, cin, melek.

ABSTRACT

THE FIRST HUMAN BEING AND THE RELATIONSHIP BETWEEN PROPHETHOOD AND PRIMORDIAL HUMAN DISPOSITION (FİTRAH) ACCORDING TO THE QUR'ÂN

According to the Qur'ân and Prophetic narrations, Adam is the first human being and prophet. However, there were set forth some claims that have no foundation in the Qur'ân and sound Prophetic narrations.

In this study, after identifying who the first human being and prophet is according to the Qur'ân and sound Prophetic narrations, I will try to find answers to the followings questions:

-How did angels know that man would shed blood and cause mischief when God said to them that He would appoint man vicegerent on the earth?

-When might Adam be given prophethood and vicegerency?

I believe that Adam was not appointed prophet just after his creation. Rather, he was given this office as a result of the breakdown of the pri-

---

* Doç. Dr. Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı. **E-mail:** bahagani@mynet.com.tr

mordial human disposition, the shedding of blood and the rise of mischief on the earth.

When God informed the angels that He would appoint one of the human beings, who were present at that time, as vicegerent, they did not know who He would give this office. Nevertheless, they witnessed some mischiefs caused by men previously. This is why they objected to God, saying, "Will you give the office of vicegerency to one who will shed blood and cause mischief on the earth?"

Key Words: Adam, prophethood, vicegerent, primordial human disposition (fiṭrah), human being, angels, Jinns.

Üzerinde yaşamakta olduğumuz dünyada ilk insan ve ilk peygamberin kim olduğu meselesi zaman zaman tartışılmış ve konuya ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Biz bu küçük çaplı etüdümüzde konuyu, Kur'ân hâlesinde ele alarak, insanın menşe'i/yaratıldığı madde ve yaratılışı esnasında geçirdiği merhalelere hiç değinmeden sadece ilk insan ve ilk peygamberin kim olduğunu tesbit ettikten sonra özellikle, Allah (cc), meleklerle, 'yer yüzünde bir halife görevlendireceğini' haber verince, onlar bu halifenin kan dökeceğini ve fesat çıkaracağını nereden/nasıl bildiler? Adem'e peygamberlik/halifelik görevi ne zaman verilmiş olabilir? sorularını cevaplamaya çalışacağız.

Kur'ân-ı Kerîm'e bu açıdan bakılacak olursa ilk insanın kim olduğunu en açık bir şekilde ortaya koyan âyetin, Âl-i İmrân (3) sûresinin 59. âyeti olduğu görülecektir. Çünkü âyette zâhir isim Âdem'in yer alması, onu bu konuda ilgili diğer âyetlerden öne çıkarmaktadır:

إن مثل عيسى عند الله كمثل آدم خلقه من تراب ثم قال له كن فيكون.

"İnne mesele İsâ indellâhi kemeseli Âdeme. Halekahû min tûrâb[in] sümme kâle lehû kün, feyekûnü = Allah nezdinde İsâ'nın durumu, Âdem'in durumu gibidir. Allah onu topraktan yarattı. Sonra ona "ol!" dedi ve oluverdi."¹

Rivâyete göre âyetin nuzûlüne sebep olan hâdise şöyle gelişmiştir: Necrân'dan bir grup Hıristiyan peygamberimize gelerek,

'Neden bizim inandığımız İsâ'ya dil uzatıyorsun?' der.

Bunun üzerine Hz. Peygamber, 'onun hakkında ne dediğimi sanyorsunuz?' sorusunu sorar.

Hıristiyan heyetin, 'ona Allah'ın kulu diyormuşsun' şeklindeki cevabına karşılık Resulullah şöyle devam eder:

¹. Âl-i İmrân (3), 59.

“Evet, İsa Allah’ın kulu ve peygamberidir, bâkire kızın rahmine yerleştirdiği kelimesidir.”

Necrânîlilar bu sözlere öfkelenirler ve ‘bize babasız dünyaya gelen başka bir insan gösterebilir misin?’ diye sorarlar. Bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olur.²

Âyette kısaca, yaratılış bakımından Hz. İsa’nın, topraktan yaratıldığı açıkça ifade edilen Hz. Âdem gibi olduğu, sonra kendisine ol dendiği ve onun da oluverdiği anlatılmıştır.

“**Halekahû min türâbin**” ifadesindeki “**hû**” zamiri Hz. Âdem’e râcidir/aittir.³ Yani ‘Allah Âdem’i topraktan yaratmıştır.’

Bu durumda Âdem’in topraktan, dolayısıyla ana-babası olmadan yaratılan ilk insan olduğu kendiliğinden ortaya çıkmış bulunmaktadır. Zaten, -nüzûl sebebinden de anlaşıldığı gibi- onun bu şekilde yaratılışından hareketle Hıristiyanlara şu mesaj verilmek istenmiş olmalıdır: Ey Hıristiyanlar! Siz, babasız olarak dünyaya geldiği için İsa’nın Allah’ın oğlu/tanrı olduğuna inanıyorsunuz. Fakat Âdem’in babası olmadığı gibi anası da yoktu. Bu sebeple sizin İsa’dan ziyade, Âdem’i Allah’ın oğlu/tanrı kabul etmeniz gerekir. Halbuki siz onu tanrı olarak tanımiyorsunuz. İşin doğrusu şudur: Bir insanın, babasız veya hem babasız hem de anasız yaratılması onun tanrı olmasını gerektirmez. O insanın bu yollardan herhangi biri veya daha değişik usullerle yaratılmasının önemli birtakım hikmetleri/sebepleri vardır. Öyleyse siz, bu batıl inançlarınızdan vazgeçip ilah olarak sadece ve sadece Allah’ı ve O’nun birliğini kabul etmelisiniz!

Kur’an-ı Kerim’e göre ilk insanın Âdem olduğu böylece belirlendikten sonra, konunun hadiste nasıl yer aldığına da bakmanın faydalı olacağını düşünüyoruz.

Tirmizi’nin rivâyet ettiği bir hadiste Resulullah şöyle buyurmuştur: **“Bütün insanlar Âdem’in oğulları/çocuklarıdır. Âdem ise topraktan yaratılmıştır.”**⁴

İşte hadiste de Âdem’in topraktan yaratıldığı ve ilave olarak insanların ondan üredikleri açıkça beyan edilmiştir. Onun, topraktan yaratıldığına ve insanların da ondan neşet edip çoğaldığına göre -

2. et-Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi’u’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, Beyrut, 1988, III, 295-296; Vâhidî, Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed, *Esbâbu’n-Nüzûl*, (thk., Kemâl Besyûni Zeğlül), Beyrut, 1991, 1. baskı, s. 106-107; Fahreddîn er-Râzî, Muhammed b. Omer b. el-Huseyn b. Ali, *et-Tefsîru’l-Kebîr*, 2. baskı, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, VIII, 74.

3. *el-Ukberî*, Ebu’l-Bekâ’ Abdullah b. el-Huseyn, *et-Tibyân fî İrâbi’l-Kur’ân*, (thk., Ali Muhammed el-Becâvî), Beyrut, 2. baskı, I, 267. Ayrıca bkz., *Muhjiddîn ed-Dervîş, İrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Beyânühü*, Beyrut, 1992, 3. baskı, I, 523.

4. *Tîzmizî*, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâte, *Süneu’t-Tirmizî*, İst., 1981, Menâkıb, 74.

yukarıdaki âyette olduğu gibi- ilk insan olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır.⁵

Çalışmamızın, birinci kısmı olan Kur'ân'a göre ilk insanın kim olduğunu bu şekilde tesbit ettikten sonra şimdi ikinci kısmı olan ilk peygamberin kim olduğu sorusuna cevap aramaya geçebiliriz.

Hem Kur'ân-ı Kerîm'de ve hem de hadislerde Hz. Âdem'in ilk peygamber olduğu sarâhaten ifade edilmektedir:

إن الله اصطفى آدم و نوحا و آل إبراهيم و آل عمران على العالمين ذرية بعضها من بعض و الله سميع عليم.

“İnnellâhe’stafâ Âdeme ve Nûha[n] ve âle İbrâhîm’e ve âle İmrân’e ale’lâlemîne zürriyyeten bazuhâ min baz[in], ve’llâhü semîun alîm[ün] = Allah, birbirinden gelme bir nesil olarak, Âdem’i, Nûh’u, İbrâhîm âilesiyle İmrân âilesini seçip âlemlere üstün kılmıştır. Allah, işiten ve bilendir.”⁶

Âyetteki **istafâ**(=en sâfisini seçip almak)dan⁷ maksat, **“peygamber göndermektir”**⁸ İkinci âyetteki **“birbirinden gelme bir nesil olarak”** kaydı, gramer olarak hal olup⁹ peygamberlerin geliş sırasına göre zikredildiklerini ifade eder. Bu da tabii ki, sıralama da en başta yer aldığından Hz. Âdem'in ilk peygamber olduğunu göstermektedir. İbrâhîm ailesiyle İmrân ailesinden ise diğer peygamberler kastedilmiştir.¹⁰

Hz. Âdem'in, peygamberlerin ilki olduğunu gösteren delillerden biri de, Kur'ân'ın peygamberleri, genellikle gönderiliş sırasına göre zikretmesidir. Yukarıdaki âyette olduğu gibi şu âyetlerde de bu beyan tarzı görülmektedir:

“İşte bunlar, Allah'ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerden, Âdem'in soyundan, Nûh ile birlikte taşıdıklarımızdan, İbrâhîm ve İsrâ'il'in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve

⁵ Hz. Âdem'in topraktan yaratıldığı ve diğer insanların da ondan çoğaldıkları dair başka hadisler için mesela bkz., *Ahmed b. Hanbel, Müsned*, İst., 1982, II, 248, 378, 524, IV, 186, 400, 406, VI, 168; *Ebü Dâvud*, Süleyman b. el-Eş'âs es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvud*, İst., 1981, Sünnet, 16; *Tizmizi*, Tesîru'l-Kur'ân, 2 (Bakara), 1; *İbn Mâce*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenu İbn Mâce*, İst., 1981, Mukaddime, 10.

⁶ Âl-i İmrân (3), 33-34.

⁷ Bu kelime hakkında geniş bilgi için bkz., *er-Râğîb el-İsbahânî*, Huseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, İst., 1986, s. 418 (safv mad.); Yazır, Hamdi, *Hak Dîni Kur'ân Dili*, İst., Eser kitabevi, II, 1082-1087.

⁸ *Kurtubî*, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, IV, 62, (buradaki görüş *Zeccâc*'dandır); *Âlûsî*, Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd, *Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Dâru'l-Fîkr, II. Cilt, III. Cüz, s. 132, (buradaki görüş de *İbn Abbas*'tan mervidir).

⁹ *Kurtubî*, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, IV, 64, (bu görüş ise *Ahfeş*'e aittir).

¹⁰ Geniş bilgi için bkz., *Âlûsî*, *Rûhu'l-Me'ânî*, II. Cilt, III. Cüz, s. 131, 132; Vehbe *ez-Zühaylî*, *et-Tefsîru'l-Münîr*, Beyrut, Dâru'l-Fîkri'l-Mu'âsir, Dimaşk, III, 211-212.

seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara çok merhametli olan Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlardı."¹¹

"Hani biz peygamberlerden söz almıştık: Senden, Nüh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. Biz onlardan pek sağlam bir söz aldık."¹²

Hadiste ise Hz. Âdem'in ilk peygamber olduğu daha net olarak beyan edilmiştir. Hz. Peygamber'le Ebû Zerr arasında geçen bir konuşmanın bir yerinde şu ifadeleri görüyoruz: **"Ey Allah'ın Resûlü! Peygamberlerin ilki kimdir? dedim. Resûlullah: Âdem'dir buyurdu."**¹³

O halde, hem Kur'an ve hem de hadise göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem olup başka görüşlerin bu iki ana kaynaktan onay almaları pek mümkün görünmemektedir.

Acaba Âdem'e bu peygamberlik görevi ne zaman verildi? Şimdi de araştırmamızın önemli bir yönünü teşkil edecek olan bu mühim soruyu cevaplamaya çalışalım.

Allah Te'âlâ Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

و إذ قال ربك للملائكة إني جاعل في الأرض خليفة قالوا أ تجعل فيها من يفسد فيها و يفسد الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقدر لك قال إني أعلم ما لا تعلمون.

"Ve iz kâle Rabbuke li'l-melâiketi innî câilün fî'l-erzı halîfe[ten]. Kâlû e tecalü fihê men yüfsidü fihê ve yesfikü'd-dimâ' ve nahnü nüsebbihu bi hamdike ve nükaddisü leke. Kâle: İnnî e'lemü mâlâ te'lemûn = Bir zamanlar Rabbin meleklere:Ben yeryüzünde bir halîfe yapacağım/tayin edeceğim demişti. Onlar, bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökecek birisini mi halîfe yapacak/tayin edeceksin? dediler. Allah da onlara: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, dedi."¹⁴

Hem âyetin daha sağlıklı bir şekilde anlaşılması ve hem de muhtemel birtakım sorulara fırsat verilmemesi için buradaki **"ce'ale"** kelimesine **"tayin etmek"**, **"halifeten"** kelimesine de **"Allah adına O'nun -nâ'ibi/temsilcisi olarak- emir ve yasaklarını yürütecek, sonra da kendisinin arkasından gelip ona halef olarak aynı**

¹¹. Meryem (19), 58.

¹². Ahzâb (33), 7. Konuyla ilgili başka âyetler için mesela bkz., Bakara (2), 140; Yûsuf (12), 38; Sad (38), 45; Şûrâ (42), 13; Hadid (57), 26.

¹³. Ahmed b. Hanbel, V, 178, 179, 265.

¹⁴. Bakara (2), 30.

görevi üstlenecek olan¹⁵ anlamı vermek daha isabetli görünmektedir. Aksi halde akla, cevap bulmakta güçlük çekilebilecek bazı sorular gelmektedir. Mesela, **“ce’ale”** kelimesine “yaratmak”¹⁶, **“halifeten”** kelimesine de “bir öncekinin/başkasının yerine geçen”¹⁷ gibi sadece lügat anlamı verilirse, ister istemez hatıra şu soru gelmektedir: Bu halifeden¹⁸ önce kim veya kimler vardı?

Bazıları daha önce cinlerin var olduğunu söylemektedirler. Sözü edilen halife onların yerine geçmiştir.

Cinlerin insanlardan önce yaratılmış oldukları doğrudur.

“Cinleri de daha önce zehirli ateşten yaratmıştık.”¹⁹

Bu durumda akla, söz konusu halifenin onların yerine geçmesinin mümkün olmadığını iş’âr eden şu tür sorular gelmektedir. Mâhiyetleri birbirinden farklı olan varlıklar birbirlerinin yerlerine nasıl geçebilir? Eğer böyle bir şey olmuşsa bunun hikmeti/sebebi ne olabilir? Bu önceki varlıklar -farzedelim ki cinler-, halifenin onların yerlerine geçmesiyle yok mu edildiler? Veya onlar hala mevcutlar da dînen mes’ûliyetleri mi ortadan kalktı? Mantikî olarak düşünülürse yerlerine başkaları geldiğinden o varlıklar (yani cinler) ya yok edilmeli veya halen var iseler sorumlulukları kalkmış olmalıdır. Fakat bunların hiçbirisi olmamıştır. Cinler hala mevcut ve mes’ûldürler.²⁰

Bir de, içinde Hz. Âdem’in peygamber olarak gönderildiği zamanı da tesbit etmeye çalışacağımız şu önemli mesele vardır. Allah Te’âlâ’nın, **“Ben yeryüzünde bir halife yapacağım/tayin edeceğim”** hitabına melekler, **“yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek birisini mi halife yapacak/tayin edeceksin?”** şeklinde karşılık vermişlerdir. Meleklerin bu sözleri bir itiraz değil, bir bilgi edinme/öğrenme talebi olarak değerlendirilmelidir. Çünkü onların yaratılış gaye ve görevleri gereği böyle bir itiraza hakları olmayıp, sadece Allah’ın emirlerini yerine getirmekle mükelleftirler:

¹⁵. Yazır, *Hak Dini*, I, 299, 300. Ayrıca bkz., *el-Mâverdi*, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb, *en-Nüketü ve’l-Uyûn*, (ta’lik, es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm), Beyrût, 1992, 1. baskı, I, 94, 95.

¹⁶. *El-Mâverdi*, *en-Nüket*, I, 94; *Kurtubî*, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, I, 263.

¹⁷. *İbn Fâris*, Ebu’l-Hüseyn Ahmed, *Mu’cemu Mekâyisi’l-Lüğa*, (Abdusselâm Muhammed Harun), Beyrut, 1991, II, 210 (haleka mad.); *el-Mâverdi*, *en-Nüket*, I, 94; *er-Râgub el-İsbahânî*, *el-Müfredât*, s. 223, (haleka mad.); *Zemahşerî*, Ebu’l-Kâsım Carullah Mahmûd b. Omer, *el-Keşşâf an Hakâ’iki’t-Tenzil ve Uyûni’l-Ekâvil fi Vücûhi’t-Te’vil*, 1977, 1. baskı, Dâru’l-Fikr, I, 271; *Fahreddîn er-Râzî*, *Tefsîr*, II, 165.

¹⁸. Âyetteki halifeden maksat âlimlerin ekseriyetine göre Hz. Âdem’dir. Mesela bkz., *Zemahşerî*, *el-Keşşâf*, I, 271; *Kurtubî*, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, I, 263; *İbn Kesîr*, Ebu’l-Fidâ İmâduddîn İsmâ’îl, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Beyrut, 1969, Dâru’l-Ma’rife, I, 69, 70, 71.

¹⁹. Hicr (15), 27.

²⁰. Ateş, Süleyman, *İnsan ve İnsan Üstü/Ruh, Melek, Cin, İnsan*, İst., 1995, 3. baskı, s. 29, 39.

“Ey inananlar! Kendinizi ve âilenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. Onun başında, acımasız, güçlü, Allah’ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır.”²¹

Şimdi burada asıl cevap bekleyen soru şudur: Melekler bu ‘halifenin yeryüzünde fesat çıkaracağını ve kan dökeceğini’ nereden öğrendiler/nasıl bildiler?

İlgili kaynaklarda bu soruya, hiç birini sağlıklı bulmadığımız bir takım cevaplar verilmiş, yorumlar yapılmıştır.²²

Verilen cevaplara göre meleklerin, insanın bu menfi fiillerini şu şekillerden biriyle öğrenmişlerdir:

•Levh-i Mahfûz’dan öğrenmiş olmaları:

Levh-i Mahfûz, sadece Allah’a mahsus ve mahiyeti bizce meçhûl olan bir yerdir.²³ Meleklerin kendiliklerinden buradan bir şey öğrenmeleri nasıl mümkün olabilir? Onların, insanın bu tür negatif özelliklerini oradan öğrendiklerini bir an için kabul edelim. O zaman bu, onların dilediklerinde istediklerini oradan bizzat kendilerinin öğrenebilecekleri anlamını tedâî ettirir. Elimizde ise bu yönde bir delil mevcut değildir. Bilinen o ki, Allah, dilediği şeyleri onlara bir şekilde bildirmektedir. Bir de, eğer o fiiller melekler tarafından Levh-i Mahfûz’dan öğrenilmişse o zaman bundan, o fiillerin orada yazılmış olduğunu, yeri ve zamanı gelince yapılacağını onların bildiği anlamı çıkar ki, bu takdirde böyle sözler sarfetmelerinin bir anlamı/hikmeti olmaz; bir bakıma ‘hasılı tahsil’e benzer bir şey olur.

•İnsanlardan önce cinler vardı, onlar yeryüzünde fesat çıkardılar, kan döktüler, insanı da cinlerle mukâyese ederek öğrendiler:

Bunu kabul etmek, meleklerin ictihad yaptıklarının kabulü anlamına gelmektedir. Çünkü mukâyese, ictihad esnasında başvurulmuş bir usûldür. Elimizde ise meleklerin ictihad yaptıklarına ve böyle bir ameliyeye mükellef olduklarına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Hem mahiyetleri birbirinden farklı varlıklar arasında mukâyese yapmak ne derece sağlıklı olur/gerçeği yansıtabilir? Fesat çıkaran, kan döken bir varlığın yerine aynı özelliklere sahip başka bir varlığın yaratılmasının ne gibi bir hikmeti olabilir? Bunlardan daha önemlisi ateşten

²¹. Tahrîm (66), 6. Konuya ilişkin başka âyetler için mesela bkz., Nahl (16), 49-50.

²². Verilen cevaplar ve yapılan yorumlar için mesela bkz.: *Mâverdi, en-Nüket*, I, 95, 96; *Zemahşeri, Keşşâf*, I, 271; *Fahreddin er-Râzî, et-Tefsîr*, II, 169-170; *Kurtubî, Ahkâmü’l-Kur’ân*, I, 274, 275; *İbn Kesir, Kasasü’l-Enbiyâ*, Kahire, Dâru’l-İttihâd, 1. baskı, s. 12-13; a. mlf., *Tefsîr*, I, 69, 70, 71; *Kâsimî, Muhammed Cemâluddîn, Mehâsinu’t-Te’vîl*, Beyrut, 1978, Dâru’l-Fikr, II, 96; *ez-Zühaylî, et-Tefsîr*, I, 125.

²³. *Er-Râgıb el-İsbahânî, el-Müfredât*, s. 688 (levh mad.).

yaratıldığı bildirilen²⁴ cinlerin kanı olur mu? Ayrıca bütünüyle cinlerin yeryüzünde fesat çıkardıklarına ve kan döktüklerine dair herhangi bir haber de nakledilmemiştir.

•**Zan ve tevehhümle bildiler:**

Zan ve tevehhümle elde edilen bilgi yakîn (kesinlik) ifade etmez. Ayrıca bunlar meleklerin hususiyetlerinden de değildir. Onlar yukarıda da belirtildiği gibi Allah'ın emirlerini yerine getirmekle yükümlüdürler.

•**Hârût ve Mârût öğretti:**

Hârût ve Mârût, Cibrîl gibi vahy meleği değildir.²⁵ Dolayısıyla meleklerin bu işleri onlardan öğrenmeleri mümkün görünmemektedir.

•**Allah'ın kendilerine bildirmesiyle öğrendiler:**

Şüphesiz ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir. Ancak gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse sahih hadislerde insanların bu tür menfi yönlerinin meleklerle Allah tarafından bildirildiğine dair herhangi bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bir de eğer o meş'ûm işler onlara Allah tarafından bildirilmiş olsaydı bu hâsılı tahsîl kabîlinden, yani Allah'ın kendilerine bildirdiği şeyleri tekrar sorup öğrenme (ye çalışmak) olurdu ki bunun da faydasız bir iş olduğu açıktır.

•**Meleklerin sadece kendilerinin masum olduklarını, kendileri dışında hiç bir yaratığın masum olmadıklarını bilmeleriyle:**

Melekler, kimin masum olup kimin olmadığını nereden ve nasıl bilebiliyorlar? Bu durum onları ne derece ilgilendiriyor? Böyle bir peşin hükümde/ön yargıda bulunmaya ne hak ve yetkileri var? Bu, geleceğe ait gâ'ib bir haberi bildirmek olmuyor mu? Ayrıca peygamberlerin ma'sûmiyetleri nerede kalıyor?

Görüldüğü gibi adetlerini çoğaltabileceğimiz bu tür soruların hiç birine müsbet cevap verme imkanı yoktur.

•**İnsanın yaratıldığı maddenin özelliklerini ve tabiatını bilmeleriyle:**

Bu cevaba göre melekler, iyi bir inceleme ve araştırma yapma melekesine sahip olmalıdırlar. Meleklerin ise, bu tür özelliklerinin/görevlerinin olduğuna dair elimizde nass kabîlinden herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca bu cevap, Bakara (2) sûresinde anlatılan,²⁶ meleklerin, Âdem'in Allah'tan öğrenip de kendilerine arzettiği isimleri bilememeleri olayına da aykırı görünmektedir. Çünkü bir maddenin özelliklerini öğrenip tabiatını tanıyarak bir hüküm çıkar-

²⁴. Hicr (15), 27; Rahmân (55), 15.

²⁵. Yazır, *Hak Dini*, I, 446.

²⁶. Bakara (2), 31-33.

bilmek/sonuca varabilmek çok daha ileri derecede bir bilgi birikimi ve tecrübe gerektiren bir ameliyedir. Ayrıca bu cevaba göre, aynı kökten geldikleri için bütün insanlar fesat çıkarmalı ve kan dökmelidirler. Ancak ne geçmiş ve ne de içinde yaşadığımız tarih böyle bir şeye tanıklık etmemiştir. Bu tür tasvip edilmeyen işleri yapmayan pek çok insan bulunmaktadır.

Verilen bu cevapları böylece tenkid ettikten sonra şimdi daha ma'kûl gördüğümüz cevabımıza geçebiliriz.

Melekler, **“bizler hamdinle seni tesbih ve takdis edip dururken, yeryüzünde fesat çıkaracak, orada kan dökcek birisini mi halife yapacak/tayin edeceksin?”** sözlerini, Allah Te'âlâ'nın, o zamanki mevcut insanlar arasında meydana gelen birtakım fesatlarla yaralama ve öldürme gibi kan dökme olaylarının ardından, kendisini temsilen emir ve yasaklarını icra edecek bir halife/peygamber tayin edeceğini/görevlendireceğini onlara bildirmesini müte'âkib söylemiş olabilirler. Buna göre meleklerin, halifenin söz konusu olumsuz işlerini öğrenmeleri, herhangi bir yerden, ya da şu veya bu şekilde değil, muhtemelen o olayları görmeleri, onlara şahit olmaları neticesinde hasıl olmuştur.

Âyette **“halife”** kelimesinin, **“halifeten/خليفة”** şeklinde nekre olarak zikredilmesinin de bu fikri te'yid ettiği söylenebilir. Çünkü Allah Te'âlâ meleklere bir halife tayin edeceğini haber verdiği zaman, onlar bu halifeden maksadın bir peygamber, yani bir hidâyet rehberi (Hz. Âdem) olduğunu ilk etapta bilmiyorlardı. Eğer halifenin, mevcut insanlar arasından tayin edilecek hidâyet rehberi bir peygamber olacağını bilselerdi o sözlerini söylemezlerdi. Zîra onlar bilirlerdi ki hiçbir peygamber fesat çıkarmaz ve haksız/boş yere kan dökmez.

Demek ki onlar ilk anda halifenin kim olacağını bilmiyorlardı. Bu sözlerini de onun için söylemişlerdi.

O halde bu olay ne zaman gerçekleşmiş olabilir?

Allah Te'âlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

“O halde sen yüzünü, bir hanûf olarak dine, Allah'ın insanları üzerine yarattığı fitrata çevir. Allah'ın yaratışında değiştirme olmaz. İşte dosdoğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.”²⁷

Âyette Yüce Allah'ın insanları fitrat üzere yarattığı ve bu fitrata dönülmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Hadislerde de fitrat konusu üzerinde önemle durulmuştur:

²⁷. Rûm (30), 30.

“Her doğan (İslâm) fitrat(ı) üzer(in)e doğar. Sonra anne-babası onu ya yahûdi, ya hıristiyan ya da mecûsi/müşrik yapar...”²⁸

“Her insanı annesi fitrat üzere doğurur. Sonra anne-babası onu yahûdi, hristiyan veya mecûsi yapar.”²⁹

Görüldüğü gibi hadislerde her insanın İslâm fitratı üzere doğduğu, sonradan kendisine başka düşüncelerin/inançların telkin edilip kabul ettirilerek fitratının değiştirildiği/bozulduğu anlatılmıştır.

Fitrat, şu şekilde tarif edilmektedir: **“Kişinin, doğuştan, Allah’a inanmaya, O’na ibadet etmeye ve ahlâkî esaslara uymaya yatkın/meyilli olmasıdır.”**³⁰ Bazıları da fitratın tarifini şöyle yapmışlardır: **“Allah’ın insanları, kendisini bilmek, birliğini ve kendisinden başka ilah olmadığını kabul etme istidadı üzere yaratmasıdır.”**³¹

Allah ile kul arasında ezeli bir sözleşme anlamındaki misak/elest günü ile aynı zamanda başlayan³² “fitrat, başka hiç bir cihete yönelmeyen katıksız tevhiddir, bağlıdır... Gerçek din, selim ve en sağlıklı gidişattır, salt Allah’a iltica, O’ndan ittika, şirk içinde bulunanlardan olmamadır...”³³

Anlaşılan odur ki insan, kendisine başka bir din/inanç telkin edilmeyip Hak İnanç (fitratı) ile başbaşa kalırsa, yapısındaki bu istidatı sayesinde o Hak İnanç’tan başka hiç bir inancı benimsemez, onu Hak İnanca tercih etmez.³⁴ İnsandaki bu Tek Allah inancı (tevhîd) ve ahlâkî prensiplere uyma temayülü doğuştan ge-

²⁸. Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahih*, İst., 1981, Cenâiz, 80, 92, Kader, 3; Müslim, Ebu’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahih*, İst., 1981, Kader, 22, 23; Tirmizî, Kader, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 233, 275, 282, 315, 346-347, 393, 410, 481.

²⁹. Müslim, Kader, 25. Fitratla ilgili başka hadisler için mesela bkz., Buhârî, Vuzû’, 75, Da’avât, 6, 7, Tevhîd, 34; Müslim, Zikir, 56, 57; Tirmizî, Da’avât, 116; İbn Mâce, Du’â, 15; Ahmed b. Hanbel, IV, 299, 302; Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl, *Sünenu’l-Dârimî*, İst., 1981, İsti’zân, 54.

³⁰. Yasin Muhammed, “Fitrat ve İslâm Psikolojisi”, (Orijinal adı: Fitrah and Its Bearing on the Principles of Psychology), (çev., F. Mehveş Kayani), İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi, III. Cilt, II. Sayı, İst., 1995, s. 44, 45, 49. Ayrıca bkz., Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, İst., 1990, s. 11.

³¹. Neseî, Ebu’l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Tefsîru’n-Neseî*, İst., 1984, III, 272; İbn Kesir, İmâduddîn Ebu’l-Fidâ İsmâîl b. Omer, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, Beyrut, 1969, III, 432.

³². Öztürk, *Din ve Fitrat*, s. 55, 56. Ayrıca bkz., Fazlur Rahmân, *Ana Konularıyla Kur’ân*, (çev., Alpaslan Açıkgeç), Ank., 1993, 2. baskı, s. 51.

³³. Kılıç, Sadık, *Fitratın Dirilişi*, İst., 1991, s. 15.

³⁴. Kılıç, *Fitrat*, s. 15.

lir/yaratılıştan kaynaklanır, sonradan kazanılan bir özellik değildir.³⁵

İşte yaratılıştan gelen tabiî dinî temayül ve eğilim, belli bir devreden sonra sosyal ve kültürel çevre tarafından yapılan telkin ve müdahalelerle değiştirilmekte ve yozlaştırılmaktadır.³⁶

Şu âyetlerde bu gerçek şöyle dile getirilmiştir:

“İnsanlar sadece bir tek ümmetti, sonradan ayrılığa düştüler...”³⁷

“İnsanlar bir tek ümmet idi. Sonra Allah, müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberleri gönderdi. İnsanlar arasında, anlaşmazlığa düştükleri hususlarda hüküm vermeleri için, onlarla beraber hak yolu gösteren kitapları da gönderdi...”³⁸

Bu değiştirme teşebbüs ve girişimi Resûlullah'ın bildirdiğine göre çocuğun konuşmaya başlayıp inancını ifade edebilecek seviyeye geldikten sonra başlamaktadır:

“Her doğan çocuk/insan fıtrat üzere doğar. Dili dönünceye/konuşmaya başlayıncaya kadar bu fıtratta kalır. Dili inancını ifade edecek seviyeye gelince, anne-babası onu ya yahûdi ya da hristiyan yapar.”³⁹

İşte Hz. Âdem'e peygamberliğin, fıtratın bozulmasından sonra verilmiş olabileceği ihtimalini düşünmekteyiz. Tarihe bakılırsa peygamberlerin fıtrata tamamen ters düşülerek yabancılaşıldığı, toplumu ayakta tutan manevî dinamiklerin çürüdüğü, hukukun bütünüyle ihlal edildiği, ahlâkî yapının tefessüh ettiği/bozulduğu...⁴⁰ zamanlarda, insanları tekrar fıtrat dinine döndürmek, bir diğer ifadeyle yaratılıştan gelen tevhid ilkesini tekrar yerleştirmek amacıyla⁴¹ gönderildiği gerçeğinin bu düşünceyi doğruladığı söylenebilir. Aksi halde yeterli şartların/gerekçelerin oluşmadığı bir topluma, önemli bir hâdise olan 'peygamber göndermenin' kayda değer bir hikmetinin olduğunu düşünme imkanı yok gibidir.

³⁵. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst., 1989, III, 413, a. mlf., ve a. eser, İst., 1990; VII, 20; a. mlf., *Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajı/Yeniden İslâm'a*, İst., 1997, I, 10.

³⁶. Daha detaylı bilgi için bkz., Öztürk, *Din ve Fıtrat*, s. 62, 64.

³⁷. Yûnus (10), 19.

³⁸. Bakara (2), 213.

³⁹. *Müslim*, Kader, 23; *Ahmed b. Hanbel*, III, 353, 435, IV, 24.

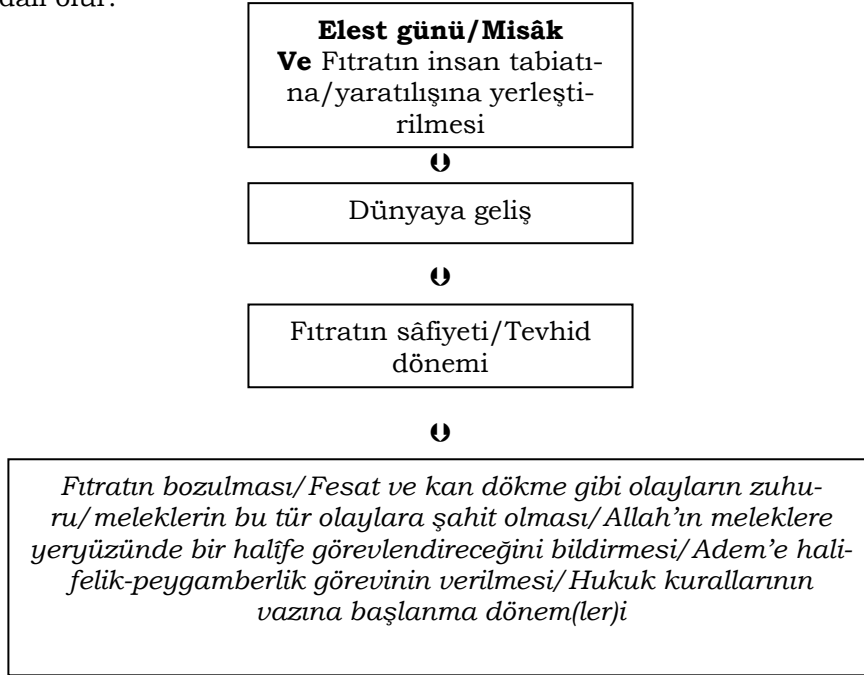
⁴⁰. Detaylı bilgi için bkz., Ateş, *Çağdaş Tefsir*, III, 368, VII, 22; a. mlf., *Kur'an-ı Kerim'in Evrensel Mesajı*, I, 18, 72, Mevdûdi, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmu'l-Kur'an*, (ter. Muhammed Han Kayani ve arkadaşları), İst., 1996, VII, 115; *Fazlur Rahmân, A. K. Kur'an*, s. 51.

⁴¹. Krş., Çağrıci, Mustafa, *“İslâm'da Eğitim-Ahlak Meseleleri ve Toplum Kalkınması”*, İslâm Üzerine Düşünceler, Ank., 1986, 2. baskı, s. 15.

Ancak, ilk ve az nüfuslu⁴² bir toplum olması hasebiyle, fitrata aykırı olan düşünüş ve davranışların sonraki devirlere nisbetle daha geç başlayıp yavaş yayıldığı düşünülebilir.

Bu arada akla şöyle bir soru gelmektedir: Bu devrede, meydana gelen problemleri çözmek için “hukuk” yok muydu? Ya da hukuk ne zaman ortaya çıktı? Bunu şöyle cevaplayabiliriz: Bu kısa zaman zarfında henüz hukukun olmadığı, fitrat safiyetini koruduğu, daha açık bir ifadeyle bozulmamış olan fitrat, hukukî/cezâî müeyyide gerektirecek olayların vukuunu önlediği için hukuk kurallarının, kan akıtma, yaralama ve adam öldürme gibi o dönemde meydana gelen ve artık fitratın bozulması nedeniyle önleyemediği olayların cereyanından sonra, bu tür olayları önlemek üzere vazedilmiş olabileceği düşünülebilir. İsrâ’îloğulları için konan bazı hukukî kaidelere, Hz. Âdem’in, iki oğlundan birinin diğerini öldürmesi hâdisesinin gerekçe yapılması,⁴³ hukuk kurallarının daha sonra konduğu fikrini destekler nitelikte görünmektedir.

Konunun daha iyi anlaşılması için şöyle bir şema çizmek sanırsız faydalı olur:

⁴². Kurtubî’nin kaydettiği bir haberde, Hz. Âdem ile Havvâ’nın, kız ve erkek olarak kırk çocuklarının olduğu haber verilmektedir. Bkz., *Ahkâmu’l-Kur’an*, I, 264.

⁴³. Bkz., Mâ’ide (5), 27-32.

Kısaca şunu söylemek istiyoruz: Kur'ân ve hadise göre ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'dir. Hz. Âdem'e peygamberlik görevinin ise, yaratılır yaratılmaz hemen verilmemiş, insan fitratının bozulmasından sonra zuhûr eden birtakım meş'ûm olayların ardından verilmiş olması daha makul görünmektedir.